

Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Ankara/TÜRKİYE
ozcelikkenan@hotmail.com
ORCID

**NESİRDE “ŞEHRENGİZ ÜSLUBU”
VE GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I
İRFÂN'DAKİ GÖRÜNÜMLERİ**

THE “SHERENGIZ STYLE” IN
PROSE AND ITS APPEARANCES IN
GULDESTE-I RIYÂZ-I IRFAN

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 20.02.2022	Received Date: 20.02.2022
Kabul Tarihi: 15.03.2022	Accepted Date: 15.03.2022
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2022	Date Published: 30.04.2022

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Özçelik, Kenan, “Nesirde “Şehrengiz Üslubu” ve *Güldeste-i Riâz-ı İrfân*'daki Görünümleri”, *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 8, Sayı 16, Bahar 2022, s. 52-67.

Özçelik, Kenan, “The “Shrengiz Style” in Prose Its Appearances in *Guldeste-i Riyâz-ı Irfân*”, *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 8, Volume 16, Spring 2022, p. 52-67.

10.28981/hikmet.1076500

Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK

**NESİRDE “ŞEHRENGİZ ÜSLUBU” VE GÜLDESTE-İ RİYÂZ-I İRFÂN'DAKİ
GÖRÜNÜMLERİ***

**THE “SHRENGİZ STYLE” IN PROSE AND ITS APPEARANCES IN GULDESTE-I
RİYÂZ-I İRFÂN**

ÖZ

Klasik Türk edebiyatı verimleri geniş bir yelpazede çeşitlilik gösterir. Yaklaşık altı asır boyunca gerek şiir gerekse nesir alanında çeşitli türlerde verilen eserlerin belli özellikler sergiledikleri görülür. Bu özellikler Osmanlı yazarlarının ince işçiliği neticesinde birikerek oluşmuştur. Bu oluşum sürecinde şiir, özellikle şekil özellikleri bakımından nesir üzerinde etkili olmuştur. Klasik edebiyatımızda ustalığın sergilenmesi büyük oranda söz ve anlam sanatlarını uygulamaya bağlı olduğundan, şiirin nesir üzerindeki etkisinin büyüklüğünü tahmin etmek hiç de zor değildir. Öte yandan bir metnin anlaşılmasında okuyanın işini kolaylaştıran veya zorlaştıran hususların bulunduğu da bir gerçektir. Bunlar içinde belki de en önemlisi, bir ifadenin gerçeklikle olan bağımlı (hakiki veya mecazi kullanım) tespit etmeye yönelik göstergelerdir. Bu da temelde üslup tespiti yapabilmeye becerisine bağlıdır. Klasik edebiyatımızın çoğu ürününü anlamak için gereken bu beceriyi, ancak o yazarların anlam dünyasına aşina olan bir okur edinebilir. Bu beceri kazanılmadığında o metinlerdeki şaka yollu ifadeler ciddi zannedilebilir ve sonuçta da metinler yanlış anlaşılabilir. Özellikle tarihi bilgi aktaran eserlerde ifadenin gerçeklikle ilişkisinin tespiti hayati derecede önemlidir. Aksi hâlde bir tarih kaynağı, üzerinden fantezi geliştirme aracına dönüştürülebilir.

Söz konusu sakıncaya dikkat çekmeyi amaçlayan bu çalışmada, üslubun ne olduğuna değinildikten sonra, klasik Türk edebiyatında görülen şehrengizlerde, özel isim veya lakaplarla ilgili kelimelerin seçilmesine dayanan bir üslup olduğu üzerinde durulacaktır. Ardından *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* adlı eserden seçilen örnekler üzerinden “şehrengiz üslubu” olarak adlandırılması önerisinde bulunduğumuz bu anlatım özelliği gösterilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Üslup, Şiir, Nesir, İsmail Belîğ.

ABSTRACT

Classical Turkish literature works show a wide range of diversity. For about six centuries, it is seen that works given in various genres, both in poetry and prose, exhibit certain characteristics. These features were created by accumulating because of the fine workmanship of Ottoman authors. In this formation process, poetry has been influential on prose especially in terms of morphological features. Since the display of mastery in our classical literature largely depends on the practice of the arts of speech and meaning, it is not difficult to estimate the strong effect of poetry on prose. On the other hand, it is a fact that there are issues that make the reader's reading easier or more difficult in understanding a text. Perhaps the most important of these are the signs to determine the connection of an expression (literal or metaphorical use) with reality. This basically depends on the ability to determine the style. Only a reader who is familiar with the semantic world of those authors can acquire this skill that necessary to understand most products of our classical literature. When this skill is not acquired, the humorous expressions in those texts may be taken as serious and as a result, the texts may be misunderstood. It is vitally important to determine the relation of expression with reality, especially in works that convey historical information. Otherwise, a historical resource can turn into text that has nothing to do with reality.

In this study, which aims to draw attention to the aforementioned problem, after mentioning what the style is, it will be emphasized that there is a style based on the choice of words related to proper names or nicknames in the *shehregizs* seen in classical Turkish literature. Then, this expression feature, which we propose to call the “*shehregiz style*”, will be shown through selected examples from the work named *Guldeste-i Riyâz-i İrfân*.

Keywords: Classical Turkish Literature, Style, Poem, Prose, *Ismâ'îl Belîğh*.

* Bu çalışma *Bursa'nın Hafızası İsmail Belîğ Sempozyumu*'nda (5-6 Kasım 2021/Bursa) “*Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da Özel İsimlerin Üsluba Etkisi” başlığı ile sunulan ve henüz yayımlanmamış olan bildirinin geliştirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu süreçte konuyla ilgili görüşlerine müracaat ettiğim ve yardımını gördüğüm Prof. Dr. Sadık Yazar'a çok teşekkür ederim.

Giriş

Edebiyat alanı ile ilgili bir terim olarak kullanıldığında üslubu en kısa ve basit şekilde “dili kullanma biçimi” (Durmuş, 2012: 383) olarak görmek mümkündür. Bununla birlikte üslubun kesin bir tanımının olmadığı da bilinmektedir (Çoban, 2004: 13). Yine de Aristoteles’in “aynı taklit araçlarıyla aynı nesnelere farklı olarak taklit edilebilirler” (2010: 14) şeklinde dikkat çektiği üslup konusu gündeme gelince her şahsın kendine has bir “ifâde tarzı” olduğu (Tâhirü'l-Mevlevî, 1994: 177) da tartışmasız kabul edilir. Dilimizde özdeyiş hâlinde kullanılan “Üslûb-ı beyân aynıyla insandır.” sözünün gösterdiği üzere Buffon’un üslubun insanın ta kendisi olduğunu söylemesi (1941: 37) bu konuya had safhada dikkat edilmesi gereğine bir vurgu gibidir. Çünkü üslup Nâbî’nin belirttiği gibi sadece “şevket-i hüsne çok imdâdı” (Bilkan, 1997: 779) olması yönüyle değil, söylenen sözün gerçek anlamını tespit edebilme noktasında da anahtar vazifesi görmektedir.

Üslubun ne olduğu ve çeşitleri üzerinde ayrıntısı ile durmak bu çalışmanın ana konusu açısından birincil derecede önemli değildir. Yine de üslup konusuna değinmemizin sebebi “şehrengiz üslubu” şeklinde yapılacak bir tanımlamanın imkanını göstermek içindir. Aslında üslubu, “hakîkî” ve “mecâzî” şeklinde iki temel kategoride ele alan Recâizâde Mahmud Ekrem’in (2016: 290-295) bu ayrımı, ele alacağımız mesele için yeterince elverişlidir. Çünkü bu çalışmada dikkat çekilecek sorun, bir ifadenin hakiki veya mecazi olarak saptanması ile doğrudan ilgilidir. Böyle bir saptama becerisi de örnek olarak seçtiğimiz eserin ve benzerlerinin üslup özelliğini görebilmeyle doğrudan bağlantılıdır. Bu konudaki hatanın okuyan için barındırdığı tehlike ise kolaylıkla tahmin edilebilir niteliktedir: Yazara söylemediğini yakıştırmak!

Üslupla ilgili söylenenler arasında konumuz açısından en önemlisi, “yazarın kelimeleri konuya uygun biçimde seçme ve kullanma tarzı”nın (Durmuş, 2012: 383) üslup incelemelerinde ölçüt olarak görülmesidir. İşte “şehrengiz üslubu” denilebileceği önerisinde bulunduğumuz üslup özelliği de tamamen yazarın kelime seçiminde kendini göstermektedir. Tabii ki ileride görüleceği üzere bu kelime seçiminin şiirde dikkate alınan söz ve anlam sanatları ile açıklanması mümkünken şehrengiz türünde belirginleşen, bu türe mahsus bir özelliği de bulunmaktadır: Kelimelerin mutlaka özel isim veya lakaplarla ilgili olarak seçilmesi.

İsmail Belîğ’in 1135/1722 yılında yazdığı (Donuk, 2016: 119) vefeyâtnâme türündeki *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* adlı eser şehrengiz üslubunu örneklemek için oldukça elverişlidir. Eser incelendiğinde dikkat çeken ilk husus, sanatlı bir şekilde (=münşiyâne) yazılmış olmasıdır. Bu şekilde yazacak birinden o devirlerde nelerin beklendiğini bazı tartışmalar (Yazar, 2020: 227-232) üzerinden okumak mümkünse de münşiyâne yazılan bir eserdeki en belirgin vasfın cümleleri şekil ve içerik bakımından mısra veya beyitlere benzetmek olduğunu söyleyebiliriz. Yani cümlelerini kurarken münşî de tıpkı bir şair gibi düşünür ve şairin şiir söylerken/yazarken dikkate aldığı söz ve anlam sanatlarına da sıklıkla müracaat eder. Benzer şekilde belli bir üslup tercihindən kaynaklı olarak yazarın kelime seçiminde etkili olan sebepler mevcuttur. Bu durum fark edilmediği zaman metnin

anlaşılmasında çeşitli sorunlarla karşılaşılması kaçınılmazdır. Bu çalışmada anlamı doğrudan etkileyen böyle bir üslup özelliğine dikkat çekilecektir.

1. Bir Öneri Olarak “Şehrengiz Üslubu”

Üslubun değişken olduğu ve sadece kişiye göre değil, mesela türe göre de değişebileceği ifade edilmiştir (Çoban, 2004: 18). Dolayısıyla başka edebi türlere göre farklı özellik sergilemesi hâlinde herhangi bir türe ait üslup özelliğinden söz etmek mümkündür. Daha kolay anlaşılması yönünde pratik faydası olması sebebiyle bir üslup özelliğini, baskın olarak görüldüğü türün adı ile anmada da bir beis olmasa gerektir. Bu sebeple bir metinde herhangi bir özel isim veya lakap esas alınarak bu isim veya lakapla söz veya anlam bakımından irtibatı olan kelimelerin seçilmesi şeklinde görülen üslup özelliğini, “şehrengiz üslubu” olarak adlandırma önerisinde bulunulmuştur. Bu belirlemede ise ileride değinileceği üzere şehrengizlerde özel isim veya lakabın kelime seçimindeki rolü etkili olmuştur. Her ne kadar şehrengiz türünün özelliklerini sergileyen şiirlerde mesleklerle ilgili çağrışımlara yer verilse de (Akkuş, 1998: 119) bahsedilen meslekler yine bir kişi ile ilgili olup özel isim ve lakaptan ayrı olarak yer verilen meslekler değildir. Dolayısıyla özel isim veya lakabın bu üslup özelliğindeki önemi belirgindir. Şiirdeki tenasüp sanatında olduğu gibi sadece birtakım kelimelerin aralarındaki çeşitli ilgiler yüzünden bir arada kullanılması söz konusu değildir. Başka bir deyişle tenasüp sanatından bahsetmek için kelimeler arasında özel isim veya lakap bulunması şartı yoktur. Kanaatimizce “şehrengiz üslubu” tabiri bir üslup özelliği ifade edecek ayırıcı niteliğe sahiptir. Tabii ki bu konuda son sözün söylendiği gibi bir iddiamız yoktur. Sonraki süreçte konunun uzmanları bu tabiri kabul edebilecekleri gibi yapılacak çalışmalarda tabirin yanlışlığı/eksikliği/yetersizliği de gösterilebilir. Öyle olsa bile bu çalışmada dikkat çektiğimiz üslup özelliği ve bu özelliğe dikkat etmemenin sakıncaları değışmeyecektir.

Şerif Aktaş üslup incelemesi esnasında sorulması gerekenler arasında “Kelime seçimi kimin zevki ve kültürü aracılığıyla, hangi ortamda gerçekleşiyor?” (1998: 54) sorusuna yer verir. Nitekim üslubun kelime ve ifade seçimine göre tarif edildiği de belirtilmiştir (Babacan, 2012: 28-30). Dolayısıyla yazarın kelime seçiminde bazı usul ve esasları takip ettiği görüldüğünde üsluba yönelik değerlendirmelerde bunu dikkatten kaçırmamak gerekir. Mesela şehrengiz şairinin kelime seçimini klasik söz veya anlam sanatları olan tenasüp, cinas, tevriye, telmih, iştikak vs. ile açıklamak her zaman mümkünse de bu seçme işinde diğer türlere göre oldukça belirleyici bir özellik de gözden kaçmaz: “Şair adlarına yahut sanatlarına uygun cinaslarla güzelleri birer tablo halinde çizer.” (Levend, 1958: 13). Şehrengizlerde ele alınan kişinin özelliğine göre kelime seçildiği aşikârdır (Tezcan, 2001: 172-174). Yani türün özelliklerini sergileyen bir şehrengizin alamet-i farikası olarak kelime gruplarının merkezinde bir şahsın isim veya lakabının bulunması gösterilebilir. Nitekim konuyla doğrudan ilgili bir çalışmada “kişilerin çeşitli yönleriyle söz sanatlarına kaynaklık etme durumunun olmadığı metinler”in şehrengiz türü dışında görülmesi gerektiği vurgulanmıştır (Tığlı, 2020: 80).

Özel isim veya lakap merkeze alınarak kelime seçimi Fars edebiyatında türün (şehr-âşûb) ilk örneğini veren Mes‘ûd-i Sa‘d-i Selmân’ın (öl. 515/1121)

şiiirlerinde açıkça görülmektedir. Mesela bir kuyumcuya yazdığı şiiirinde şair, onu görünce kendi yanaklarının altın gibi (kırmızı) olduğunu ve günün birinde bu yanaklarını onun gümüş gibi (beyaz) olan yanaklarına sürmesini istemiştir (Mes'ûd-i Sa'd, 1365: 920). Türk edebiyatında da türün ilk örnekleri olan Mesihî ile Zâtî'nin Edirne şehrengizlerinde ve önemli ediplerden Âlî'nin *Gelibolu Şehrengizi*'nde de aynı özellik göze çarpar:

“Hallâc Hüseyin
Biri hallâcdur k'olmuş Hüseyin-ism
Atılmış penbedür san andağı cism

İgende âhumuz almasun ol yâr
Od ile penbenün ne oyunu var” (Mengi, 1995: 105)

“Yûsuf
Birisi Mısr-ı hüsnün şâhı Yûsuf
Gönüller Mısrın eyler ol tasarruf

Dil ü cân Yûsufin salmaga her gâh
Yanaklarında güldükce olur çâh” (Karaca, 2018: 130)

“Hızır Bâlî
Hızır'dur biri ehl-i Kible-zâde
Ruhı mir'ât-ı İskender cilâda

Kapusı Ka'be-i ulyâ-yı asbâb
Melâhat câmi'ine kaşı mihrâb

İzârın zîr-i zülfinde gören der
Bu zulmetde hayât âbına benzer” (Aksoyak, 1996: 174-175)

Görüldüğü üzere Mesihî bahsettiği kişinin mesleğini belirten “hallâc” ile ilişkili olarak “penbe” (=pamuk) kelimesini kullanırken Zâtî, şahsın adının Yûsuf olmasından dolayı “hüsn”, “Mısr”, “tasarruf” ve “çâh” kelimelerine; Mustafa Âlî ise “Hızır” merkezli olarak “mir'ât-ı İskender”, “zulmet” ve “hayât âbı”na, “Kible-zâde” ile ilgili de “Ka'be”, “câmi'” ve “mihrâb”a ifadeleri arasında özellikle yer

vermişlerdir. Örnekleri çoğaltmak mümkündür. Konumuz olan eserin yazarı İsmail Belîğ'in şehrengizindeki örneklerden biri ise şöyledir:

“Terzi Halîl Çelebi, Gümüş-endâze
Tâze-resden biri Hayyât Halîl
Ne kumaş olduğına nâmı delîl

Çekse âgûşa anı âşık-ı zâr
Şekl-i mikrâsa döner cism-i nizâr

Mâni‘-i vuslat ola bir engel
Bir dikiş çıksa o yâr ide tegel

Âşıkun hâli n’ola olsa tebâh
Gözine kesdirür ol çeşm-i siyâh

Yaraşur gâyet o serv-endâme
Gül gibi giyse o kat kat câme

Baksa mir’âta o rûyî sâde
Aksini görse olur dil-dâde

Çeşm-i şûhında nola ol müjgân
Olsa ol âfete bir sûzen-dân

Sîm-sâ‘idler o mest-i nâze

Yaraşur olsa gümüş-endâze” (Abdulkadiroğlu, 1987: 153-154)

Beliğ de “terzi” kelimesi merkezde olmak üzere altı çizili kelimeleri çeşitli anlam sanatlarından da yararlanarak ustalıkla kullanmıştır.

Yukarıdaki şehrengiz örneklerinde görülene benzer bir üslup özelliği ile nesirde karşılaştığımızda buna “şehrengiz üslubu” denebileceği kanaatindeyiz. Bahsedilen özelliğin başka eserlerde de (özellikle bilâdiye, surnâme, tezkire vs.) görülmesi tabii ki mümkündür. Ancak bu özellik, ilk örneği yukarıda da belirtildiği gibi miladi 12. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat eden Mes‘ûd-i Sa‘d tarafından yazılan ve Türk edebiyatında da bol miktarda görülen şehrengizlerde neredeyse türe özgü

bir görünüm arz etmektedir. Tekrar belirtelim ki bu sadece nesirde zaman zaman görülen bir üslup özelliğini adlandırmak için bir öneridir. Adlandırmalarda ise farklı görüşlerin olması her zaman için mümkündür.

2. Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da “Şehrengiz Üslubu”nun Görünümleri

Yukarıda ana hatları ile dikkat çekmeye çalıştığımız “şehrengiz üslubu”, süslü nesir denilen tarzda yazılan eserlerde zaman zaman göze çarpmaktadır. Mesela *Şakâ'ik*'in Arapça aslındaki “Bu devrin âriflerinden biri de Abdurrahman bin Ahmed el-Câmî Efendi'dir.” (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 422, 423) şeklinde Türkçeleştirilen basit bir cümle, 16. yüzyılda eseri tercüme etmiş olan Habîbî'de “Ve biri dahı meydân-ı ışkun rüsvâ vü bed-nâmı ve hum-hâne-i tevhîdün rind-i dürd-âşâmı, fâzıl u kâmil eş-şeyh el-ârif bi'llâh Hazret-i Abdu'r-rahmân bin Ahmed el-Câmî kuddise sırruhu'l-azîz.” (Habîbî Ahmed bin Dervîş, 2021: 329) şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Burada söz konusu üslup özelliğini görmek mümkündür. Çünkü “Câmî” lakabının varlığı ile öncelikle “câm (=kadeh)” kelimesinin hatıra gelmesinden dolayı bu kelime ile bağlantılı olan “rüsvâ”, “bed-nâm”, “hum-hâne”, “rind” ve “dürd-âşâm” kelimelerine cümlede yer verildiği açıktır. Yine söz konusu eserde “vefât etti/توفى” (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 424, 425) olan fiil sırf bahsedilen üslup özelliği sebebiyle tercümede “câm-ı mevî rindâne... nûş idüp” (Habîbî Ahmed bin Dervîş, 2021: 330) olarak karşımıza çıkar. Benzer şekilde Âşık Çelebi'ye Lâmiî'den bahsederken “envâ'-ı şî'r derûnından lâmi' ve pertev-i neyyir-i nesri...” (Âşık Çelebi, 2010: 745); Necâtî'den bahsederken de “şu'arâ-yı Rûm'un sebab-i necâtıdır” (Âşık Çelebi, 2010: 849) şeklinde yer verdiği ifadelerindeki kelimeleri, bu üsluba olan aşinalığı seçirmiştir. Buna benzer örnekleri süslü nesir denilen tarzda yazılmış hemen her eserde az veya çok miktarda görmek mümkünse de *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da olduğu kadar başka bir eserde bulmak herhalde zordur. Bu sebeple *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* üzerinden şehrengiz üslubunun uygulamaya yansıyan yönlerine bakıldığında dikkat çektiğimiz husus daha açık görülebilecektir.

Öncelikle belirtmeliyiz ki *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* tarihi gerçekliğe uygunluk iddiasındaki bir eserdir. Bu tür eserlerdeki üslup özelliklerinin doğru tespiti eserin kullanılabilirliği açısından hayati derecede önem arz etmektedir. Çünkü bir anlatıya muhatap olduğunda anlatıcının gerçeklik karşısındaki tutumunu bilmek anlatılanı doğru anlamada temel gerekliliktir. Okuyanın/dinleyenin bir masal anlatıldığını bilmesi ile birinin hayat hikayesinin anlatıldığını bilmesi doğal olarak onda farklı algılara sebep olur: Eğer anlatının doğası fark edilemez ve buna uygun bir algı geliştirilemezse, yani biyografik bilgi veren bir ifade masal ifadesi olarak algılanırsa (tabii ki tam tersi de olabilir) anlatıcının kastetmediği/olmayacak çıkarımlarda bulunulur. Benzer şekilde *Güldeste*'de bazı kişilere dair bilgi verilirken özel isimlerin yazarın kelime seçimine etkisi (=şehrengiz üslubu) fark edilemediğinde yazarın seçtiği kelimelerin “örtülü birtakım manaları ihtiva” ettiği (Mermer, 2021: 407) düşünülebilir. İsmail Belig'in bir şehrengiz yazmasından ve *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'daki kadar sık, renkli ve çeşitli olmamakla birlikte *Nuhbetü'l-âsâr*'da da yer yer şehrengiz üslubuna yönelmesinden anlaşıldığı üzere kendisi yazarken çok zorlanmadan belki de gayr-i ihtiyari olarak bu şekilde cümleler kurmaktadır. *Nuhbetü'l-âsâr*'da çoğunlukla isim veya lakaptaki kelimenin

cümlede aynen kullanıldığı görülür. Esrerdeki konuyla ilgili bir örnek şöyledir: “Şu‘ûrî: Halebî Hasan Efendi. Mâliye hulefâlarından Ferheng-nâm lugat sâhibidür. Bin yüz beş senesinde melekü'l-mevti görince şu‘ûrî gitmişdür.” (İsmail Belîğ, 1999: 176).

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da şehrengiz üslubunun görüldüğü örnekleri, cümlelerde seçilen kelimelerin merkezdeki kelime ile (özel isim veya lakap) ilgisine göre üç grupta ele alınması mümkündür. Çünkü isim veya lakaptaki kelimenin a) aynısı, b) eş anlamlısı ve c) ilgili olanı (çağrışım alanındaki kelime) söz konusu cümlelerde kullanılmıştır. Buna bağlı olarak da ilerideki alt başlıkları oluşturan üç öbeğe ortaya çıkmıştır. Ancak bu üçlü tasnifin örneklerin kesin olarak birbirinden ayrıldığı tüketici bir tasnif olmadığını belirtmeliyiz. Yani bir grupta ele alınan bir örneğin aynı zamanda başka bir grup için de uygun olabileceği görülecektir. Mesela aşağıdaki ilk örnekte “darb” kelimesi ile birlikte “sikke” kelimesi de kullanılmıştır. Bu durumda söz konusu örnek üçüncü grup için de uygun görülebilir. Farklı gruplar için de uygun olan bu tür örnekler nadiren birden fazla grupta yer verilmiştir.

2.1. İsim veya Lakaptaki Kelimenin Aynısını Kullanma

Bu gruptaki örneklerde söz konusu edilen şahsın isim veya lakabındaki yahut o şahısla ilgisi olan bir yerin adındaki kelimenin açıklama yapılırken de aynen kullanıldığı görülmektedir. Örneklerde şahısları tanıtan kelimeler (isim veya lakap) ile açıklama kısımlarında kullanılan kelimeler bir arada hemen görüldüğü için bahsettiğimiz üslup özelliğinin kolayca fark edilebileceği düşünülebilir. Ancak ele alınan şahsa birkaç sayfa hacminde yer ayrıldığı zaman bu özelliği fark etmek zorlaşmaktadır. Çünkü aynı kelime ile birkaç sayfa sonra karşılaşılmaktadır. Örnekler geçmeden, alıntıların *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'daki yerlerini Suat Donuk'un neşrindeki (2016: 191-766) sayfa numarası ile gösterdiğimiz ve üslup açısından dikkat çeken kelimeleri altı çizili olarak işaretlediğimizi belirtmeliyiz. Örnekler şöyledir:

“Darb-hâne Mescidi'nde darb-ı sikke-i tâ‘at...idüp” (s. 378)

“eş-Şeyh Hasan-ı Kabâ-dûz-ı Bayramî: ...Bin on sâli hilâlinde terk-i tâc ü kabâ-yı hayât idüp...” (s. 382)

“eş-Şeyh Nasûh Efendi: ...niçe dil-i siyâh-ı hatâ-kârı kâbil-i tevbe-i nasûh idüp...” (s. 388)

“Şeyh Üftâde Efendi fukarâsı meyânında üftâde-i hâk-i mezâr-ı rahmet-medârdur.” (s. 388)

“Sükûnî Mehemed Dede: ...sükûnet üzere iken... rûh-ı latîfleri teferruhgâh-ı bihişt-i berinde sükûn...” (s. 407)

“eş-Şeyh Velî eş-Şemseddîn: ...Ebkâr-ı efkâr-ı ilmiyyenün velîsi ve vâdî-i sa‘âdet-encâm-ı velâyetün Ebû Alî’si olup...” (s. 413)

“eş-Şeyh Bâlî Efendi: ...Şeyh Ahmed Efendi’nün hâl-i hâlisu’l-bâlî...” (s. 414)

"Tâcir-zâde: ...Bin on sekiz sâlinde tâcir-i vücûdı sermâye-i ömri telef itmegin..." (s. 415)

"Alaca Hırkalı Baba: Hırka-i murakka'-ı vücûdı..." (s. 435)

"Sinâneddîn Yûsuf b. Alî el-Yegânî: ...ve seng-i mezârı nişângâh-ı sinân-ı du'â-yı Müslimîn'dür." (s. 477)

"Celâl Efendî (Yegân-zâde): ...Merhûm-ı mezbûr me'ârif-i celîle ile fûnûn-ı edebiyeden hissedâr... mehcûr-ı rûy-ı câh u celâl olmuşdur." (s. 479)

"Mevlânâ Husrev: ...ol husrev-i iklim-i fazl-ı amîm..." (481)

"Tokuz Mehemed Efendî'dür... ve tahsîl-i kemâl için felek gibi gerdân olup âlemi tokuz tolanmış idi." (s. 548)

"Kassâb-zâde İbrâhîm Efendî: ...kassâb-ı ecel gûsfend-i rûhın zebh idüp reme-i ağnâm-ı mevtâyâ mülhak oldu." (s. 555)

Bahrî Dede hakkında "...gavta-hor-ı bahr-i rahmet olup..." (s. 671)

"Nihâlî: ...ol nihâl-i hadîka-i fazîlet sarsar-ı ecel ile berkende olup..." (s. 736)

"Hâvyâr-zâde Hüseyin Efendî dinmekle meşhûr... hâvyâr-ı vücûdı kuvvet-i havsala-i timsâh-ı ecel olmagın..." (s. 752)

"Kurbânî Îsâ: ...Esnâ-yı râhda kebs-i rûhın kurbân idüp ıydgâh-ı bekâyâ şâyân oldu." (s. 755)

"Kemân-keş Muslî Efendî: ...tîr-i vücûdı kemân-ı ademden resîde-i nişângâh-ı zuhûr olup... kemân-ı ömrleri be-güsiste-zih-i dest-i pür-zûr-ı ecel olmagın..." (s. 761-762)

2.2. İsim veya Lakaptaki Kelimenin Eş Anlamlısını Kullanma

Bu grupta ele alınan örnekler aynı zamanda üç dilin (elsine-i selâse: Türkçe, Arapça, Farsça) Osmanlı edibi için ne tür ifade imkanları sağladığını, dilde nasıl bir zenginlik meydana getirdiğini de göstermektedir. Dikkat edileceği üzere isimlerdeki kelimelerle eş veya yakın anlamlı kelimeleri seçerken yazar Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeleri aynı rahatlıkla kullanabilmiştir. Bu gruptaki örneklerin neredeyse tamamının aynı zamanda üçüncü grup için de uygun kelimeler barındırdığını belirtmeliyiz.

"kumâş-pâre-i âsârı sâk-ı şâhid-i te'lîf-i Baldır-zâde'ye zeyl itmege..." (s. 202)

"Sürmelüçukur-nâm vâdîde kuhl-keşîde-i dîde-i ârâm oldukları hengâm..." (s. 208)

"Koçbasanlar dimekle ma'rûf karyede serâ-perde-i ademden çerâgâh-ı cihâna pâ-nihâde-i kebs-i vücûd olan..." (s. 280)

"Çanakcı Dede dinmekle meşhûr bir merd-i sâde-zamîr şeyh-i mezbûrun bu vechle müretteb-sâz-ı zurûf-ı et'ime-i menâkıbı olur ki..." (s. 300)

"Çulcu Halîl Efendi dinmekle meşhûrdur. Cüll-i himmetini tahsîl-i ilm ü irfâna sarf...idüp... bin yigirmi târîhinde ıstabl-i harâbe-i fenâda cüll-i hayâtını dûtş-ı tevsen-i ömrden tîmârger-i ecele ahz itdirmegin..." (s. 379-80)

"Beyâz-ı cebhe-i memâlik-i dehr, belde-i Akşehir'den zuhûr iden..." (s. 388)

"eş-Şeyh Muslihiddîn-i Tavîl: ... tûl u dırâz Zâviye-i Zeyniyye'de..." (s. 393)

"eş-Şeyh Mollâ Arab el-Vâ'iz: ...İlm ü fazîletde emsâl-i Arab gibi meşhûr ve sâbık-ı meydân-ı mağfiret ü kemâl olmada misâl-i esb-i Tâzî mümtâz-ı cumhûrdur." (s. 411)

"Mevlâna Semseddîn Mehemmed b. Hamza el-Fenârî: ...sulb-i pâkînden kevkeb-i vücûd-ı mes'ûdları lem'a-pâş-ı âlem-i zuhûr ve âftâb-ı feyz-i ezelden istifâza-i nûr-ı şu'ûr idüp..." (s. 461)

"ol şîr-i bîşe-i tahkîk u îkâna Esediyye Medresesi'n erzân buyurmışlar idi." (s. 487)

"Mahrûse-i Burusa'da süllem-i nüh-pâye-i kasr-ı vücûda pâ-nihâde olan Tokuz Mehemmed Efendi'dür." (s. 548)

"Mahrûse-i Burusa'da şeh-râh-ı ademden mûze-i hayâtı keşide-i sâk-ı vücûd eden Çizmecî-zâde İsmâ'îl Efendi'dür." (s. 593)

"Âhen-pâre-i sikkîn-i vücûdî mahrûse-i Burusa'da zâğ-gîr ü cilâ-dâde olan Bıçakcı-zâde Mustafâ Efendi'dür... bir hayli keskin tâlib olup..." (s. 612)

"ba'ûza-i rûh-ı revânı giriftâr-ı dâmgâh-ı târ-ı ankebût-ı ecel olan Zübâb mülakkab es-Seyyid Ahmed Efendi..." (s. 642)

"Necmî: ...kevkeb-i hayâtı üftâde-i hâk-i memât oldu." (s. 737)

2.3. İsim veya Lakaptaki Kelimenin İlgili Olanını Kullanma

Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'da konumuzla ilgili en çok örnek bu grupta karşımıza çıkmaktadır. Bunda da İsmail Belîğ'in şairlik yönü etkili olmuş gibidir. Çünkü onun "bir şâ'ir-i meşhûr" olduğu ve henüz ele geçerse de bir *Divan*'ı bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir (Mustafa Safâyî Efendi, 2005: 107-108). Mazmunlar âleminde kolaylıkla seyahat edebilme yeteneğini *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da da göstermekten geri durmayan Belîğ, bunun oldukça çeşitli ve renkli örneklerini vermiştir. Aşağıdaki örnekler konuyla ilgili olarak tespit ettiklerimizin bir kısmıdır. Örnekler mümkün oldukça çeşitliliği yansıtan ve çarpıcı olanlar arasından seçilmiştir. Belki eserde çok daha çarpıcı örnekler mevcuttur ve bunlar gözden kaçmış olabilir. Çünkü İsmail Belîğ'in yaşadığı sıralarda Türk edebiyatı üzerinde Sebki Hindî akımının etkisi görüldüğü için onun da bu akımdan etkilenmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Malum olduğu üzere bu akım, kelimeler

arasındaki benzetme veya ilgi kurma yönlerini giriftleştirmiş ve neticede bunları tespit edebilmek de klasik dönem ürünlerine göre çok daha zor hâle gelmiştir. Dolayısıyla *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* her ne kadar dikkatle okunmuşsa da daha çarpıcı örnekler fark edilememiş olabilir. Örneklerden bir kısmı şunlardır:

“Şeh-zâde Ya‘kûb Çelebi kadem-sây-ı beytü’l-hazen-i vücûd olup...” (s. 240)

“Mu‘allim-zâde dinmekle şöhet-dâde... Mağnisa diyârında debistân-ı vücûda vaz’-ı kadem idüp pîşgâh-ı rahle-i isti‘dâdda nişîmen ve tahsîl-i ilm ü kemâlde mahfaza-i eczâ-yı envâ‘-ı fenn... Tokuz yüz otuz sâli hilâlinde tıfl-ı sebak-âmûz-ı rûh-ı pâki âzim-i debistân-ı irfân-ı âlem-i ‘illiyînin olup...” (s. 303)

“Şeyh İsmâ‘îl Efendi’nün kulu kurbânı...olup... kebs-i cânı yolında fedâ...itmekle...” (s. 357)

“eş-Şeyh Süleymân Efendi el-Halvetî: ...silsile-i âhenîn-i riyâzet ile dîv-i nefsi zebûn itmiş idi. Bin on sekiz târîhinde evreng-i Süleymân-ı cân olan vücûd-ı bihbûdın tünd-bâd-ı ecel berbâd...eyledikte...” (s. 385)

“eş-Şeyh Süleymân Efendi el-Kâdirî: Mûr-ı vücûd... mefhûmı vâdîsinde keşîde-bâlâ olmanın asker-i mûr-âsâ bî-hisâb ahabb-ı sadâkat-nisâb peydâ itmiş idi...taht-ı hayâtı tebdîl-i tahte-i tâbût idüp...” (s. 385)

“eş-Şeyh Muslihiddîn-i Tavîl: Zer-i hâlis-ayâr-ı vücûd ma‘den-i ulemâ-yı nükte-şinâs olan Küre-i Nühâs’dan zuhûr iden... nâ‘il-i külçe-i sîm-i nâb-ı hasâ‘il oldukdan sonra kesb-i şikke-i revâc için vetîre-i tasavvufa râğbet...” (s. 393)

“Müezzîn-zâde: ...Tokuz yüz elli üç sâlinde menâre-i vücûda kadem-zen-i zuhûr olup...” (s. 393)

“ulemâdan Bıçakcı-zâde Alî Efendi’nün hırmen-i fezâ‘ilinden dâne-çîn-i ifâde olarak keskin mollâ olmuş idi.” (s. 406)

“eş-Şeyh Mükahhal Mehemmed Efendi b. Ahmed Efendi: ...Dîde-i dil ü cânı kuhl-i irfânla mükahhal... mülâzemetden kat‘-ı nazar ve gubâr-ı genc-i vîrâne-i ferâğı sürme-i cilâ-bahş-ı basar idüp... sürme-düzdân-ı dîde-i ehâlî gürûh-i eşkiyâ-yı Celâlî...o çeşm-i gazâlî nahcîr itmişler idi.” (s. 414)

“Tâcir-zâde: Kârbân-ı serây-ı cihâna mahrûse-i Burusa’da nüzûl iden... mebânî-i hâlinde şâh-ı bender-i metâ‘-ı ilm ü irfân olup dest-mâye-i evkâtın bâzâr-ı germ-â-germ-i talebde sarf-ı kâlâ-yı ma‘rifet ü kemâl ve kîse-i isti‘dâdını nukûd-ı zer-i muhayyirü’l-absâr-ı hünerle mâl-â-mâl itdikden sonra kâfile-sâlâr-ı şeh-râh-ı fezâ‘il... ..Efendi’ye intisâb ve dânişmendleri olmak münâsebetiyle kûçe-i ifâdelerinde mâlik-i nisâb olup... Bin on sekiz sâlinde tâcir-i vücûd sermâye-i ömri telef itmegin tahsîl-i sûd için pîrâmen-gerd-i bezzâzistân-ı bekâ oldukda Bınarbaşı’nda cesed-i pâki nühüfte-i mahzen-i hâk oldu.” (s. 415)

“Yahnîkapan İbrâhîm Efendi dinmekle meşhûrdur. Guşt-pâre-i vücûd terbiye-i âş-pez-i üstâd ile matbah-ı edebde puhte ve âteşdân-ı ilm ü kemâlde efrûhte olup... târîhinde lahm-i cesed-i pâkin kassâb-ı ecel sâtûr-ı mergle laht laht itmegin...” (s. 418)

"Dâvûd Dede: ...niçe âhen-sıfat saht-dil olan eşhâsı nerm-nefs-i âtesîn itmiş iken..." (s. 440)

"Yürigen Dede: ...kadem be-kadem âzim-i menzil-gâh-ı bekâ oldukda..." (s. 447)

"Bahâr Dede: ...andelîb-i nâle-senc-i vücûdî gûlzâr-ı köhne-bahâr-ı âleme tahrîk-i bâl itmekle... ezhâr-ı nev-peydâ gibi vücûd-ı latîfinde nişân-ı dâğ-ı aşk nümâyân ve zemîn-i sînesi nümûne-i sahn-ı lâlesitân iken nev-bahâr-ı ömrine bād-ı şitâ-yı memât resîde ve nahl-i tarî-i cismi hazân-dîde olup..." (s. 450-51)

"Ferhâdiyye Medresesi'nde dânişmend-i güzîn ve tîşe-i sertîz-i endîşe ile kûh-ken-i Bîsütûn-ı temkîn iken..." (s. 451-52)

"Mevlânâ Yûsuf Bâlî: Âlem-i Ken'ân-âbâd-ı ademden gehvâre-i vücûda pâ-nihâde... azîz-i nâdirü'l-misl-i Mısr-ı fezâ'il..." (s. 476)

"Mollâ Fenârî hazretlerinin şem'-i vücûd-ı hayâtı tünd-bâd-ı ecel ile fânûs-ı bedenden muntafî olup..." (s. 474)

"Zâtü'l-behce-i vücûd-ı rûşenâyî-nümûdu Aydın diyârından... kalb-i münîri şeb-çerâğ-ı gencîne-i fazl ü irfândur..." (s. 474)

"Hızır Big Çelebi'dür. Vücûd-ı bihbûdî dârü's-saltanati'l-'aliyyede sîr-âb-ı 'aynü'l-hayât-ı zulmet-âbâd-ı şühûd olup..." (s. 502)

"Âftâb-ı vücûdî Aydın diyârından Yenişehir nâm kasabadan pertev-endâz-ı minassa-i zuhûr..." (s. 504)

"Kuşcı Abdî Efendi: ...şâhîn-i bülend-pervâz-ı rûhî hevâlanup evc-i âsmâna pervâz ve şâhsâr-ı nahl-i Tûbâ-yı cinânda lâne-sâz olup..." (s. 508)

"Nâkûr-ı vücûdî dem-i feyz-i İlahiyye ile velvele-endâz-ı 'âlem-i şühûd olan İsrâfil-zâde'dür." (s. 511)

"çemen-i suffe-i vücûda pâ-nihâde Hızır Şâh Efendi'dür." (s. 513)

"Aşcı-zâde Hasan Efendi: ...Nân-pâre-i hoş-hôr-ı vücûdî nâzil-i ni'met-serây-ı şühûd olup erbâb-ı fezâ'il terbiyelerinde puhte ve hâm-ı nâ-güvâr-ı isti'dâdî matbah-ı ifâdelerinde efrûhte oldıktan sonra çeşende-i nefâ'is-i et'ime-i ilm ü kemâl... oldı." (s. 514)

"Süleymân Efendi: ...Âkıbet dest-i ecel engüşt-i vücûdından ihrâc-ı hâtem-i hayât itmegin..." (s. 516)

"Seyyid Yûsuf Efendi: ...gıyâbetü'l-cübb-i hubb-i câha düşüp..." (s.557)

"Bursevî Hayyât-zâde Bostân Efendi dinmekle ma'lûm-ı bende vü âzâdedür. Belde-i mezbûrede teşrîf-sâz-ı destgâh-ı vücûd ve tirâzende-i hil'at-i şühûd olup sûzen-i ser-tîz-i sa'y ü ictihâd ile dûzende-kabâ-yı kâmet-i bâlâ-yı isti'dâd oldukda..." (s. 561)

"Bakkâlzâde Mehemed Efendi: Evvelâ teng-be-teng fevâkih-i gûn-â-gûn-ı irfân ve har-vâr har-vâr nefâ'is-i ulûmî sencîde-i mîzân-ı iz'ân idüp... muhtesib-i ecel dükkân-ı hayâtın der-beste idüp ..." (s. 563)

"Piyâde Mehemmed Efendi:...leclâc-ı ecel derdmendi açmazdan bir lu'b ile hâne-i kabre sürmüş idi." (s. 569)

"Hanceriyye Medresesi ile münşerihu's-sadr oldu." (s. 589)

"Mahrûse-i Burusa'da darb-hâne-i vücûda nüzûl idüp sikke-i i'tibârını sayrefiyân-ı rûzgâr olan ulemâdan revâc-pezîr ve kâmil-'ayâr itmekle Gümüş Kürsî Yûsuf Efendi dinmekle..." (s. 591)

"Gevher-i sebû-yı vücûdî hâk-i mahrûse-i Burusa'da perdâhte-i Sâni'-i âlem ve Kavanoş İbrâhîm Efendi dinmekle mümtâz ü müsellemdir... senesinde şikem-i hum-ı hayâtı seng-zede-i dest-i memât olmagın... sâhada âgaşte-i hâk-i siyâh-ı mezârdır." (s. 600-601)

"Sirke-zâde dinmekle ma'rûf İbrâhîm Efendi'dür. Vâlidî evkâf kâtibi olup mezbûrun hamîr-i mâye-i vücûdî dâne-i engûr-ı tâk-i sulb-i pâkînden peydâ ve sirkencübîn-i isti'dâdî terbiye-i fuzalâ-yı hazâkat-şi'âr ile zîver-i hokka-i ma'ârif olmaga sezâ olup hall ü akda kâdir, keskin tâlib oldıktan sonra..." (s. 604)

"Tohm-ı şecere-i vücûdî kesret-i hadâ'ik u besâtîn ile reşk-âver-i memâlik-i cihân olan hâk-i mahrûse-i Burusa'da ser-zede, Bâdincânî Mehemmed Efendi'dür." (s. 612)

"Zübâb lakabıyla meşhûr olan es-Seyyid Ahmed Efendi'dür. Evâ'il-i hâlinde mekes-i vücûdî şehd-i ma'ârifî dil-dâde, mâlik-i şeker-hâne-i Mısır-ı irfân... meclis-i ifâdelerinden istifâde idüp imâm-ı sultânî Yûsuf Efendi'nün helvâ-yı sükkerîn-i mülâzemetiyle şirîn-mezâk oldıktan sonra...ankebût-ı ecel ba'ûza-i rûhumı şikâr idüp..." (s. 613-614)

"Dâne-i şübb-i vücûdî kısr-ı ademden mahrûse-i Burusa'da zuhûr idüp Kahveci-zâde Mehemmed Efendi dinmekle meşhûrdur. Tennûr-ı tahsîl-i ilmde âteş-i sa'y ile sûhte, eczâ-yı isti'dâdî gubâr olup gurbâl-i mücâhededen engîhte oldıktan sonra..." (s. 615)

"Hanceriyye Medresesi ile sîne-i akrân-ı hasûd-menişânı şerhadâr itdikden sonra endek zamân cellâd-ı bî-emân-ı hûn-hâr-ı ecel şemşîr-i ser-tîz-i mevt ile cism-i hayâtın çâk çâk idüp..." (s. 650-651)

"Rızâyî: "Bursevî Kassâb-zâde dinmekle şehir... Güftârî mânend-i kebâb-ı lahm-ı bere nemekîn ü lezîz ü puhte..." (s. 688)

"Kurbânî Îsâ: ...Keş-i vücûdî medîne-i Burusa'da pâ-nihâde-i ıydgâh-ı zuhûr olup..." (s. 755)

"Kemân-keş Muslî Efendi: ...tîr-i vücûdî kemân-ı ademden resîde-i nişângâh-ı zuhûr olup..." (s. 761).

Üslubu farketmenin önemini oldukça somut bir biçimde gösteren bir örneği en sona bıraktık. Gîsûdâr lakaplı Şeyh Ahmed Efendi hakkında İsmail Belig'in ifadeleri şöyledir:

“Ba‘dehû belde-i mezbûrede Kassâblar Tekyesi’nde niçe zamân bast-ı post-ı ikâmet...olup...sâtûr-ı ecel gûsfend-i hayâtını çâk itmekle Karagüllü-nâm mevzi‘de reme-i mevtâya mülhak olmışdur.” (s. 359)

Bu örneği çalışmanın amacına doğrudan ışık tutacak nitelikte olduğu için özellikle seçtik. Burada söz konusu edilen şahsın daha önce zikredilen bir belde “Kasaplar Tekkesi” diye bilinen bir yerde uzun süre şeyhlik yaptığı ve nihayetinde de vefat ettiği söylenmektedir. Şahsın ölümü ile ilgili kullanılan kelimeler ve bunlarla çizilen tablo ürperticidir: Ecel satırı hayat koyununu parçalamış ve böylece o kişi ölümler sürüsüne katılmıştır. Bu çarpıcı örnekte baştan beri söylemek istediğimiz husus açıkça görülmektedir: İsmail Belig’i bu ifadesindeki kelimeleri kullanmaya sevk eden sebep ele aldığı şahsa karşı olan tutumu olmayıp sadece şahsın bulunduğu tekkenin isminin “Kassâblar” olmasıdır. Eğer bu incelik dikkate alınmaz ve yazarın sanat endişesi ile hareket ettiği görülmeyip ele alınan şahısla ilgili kanaat yansıtacak “bilgi” verdiği sanılırsa (mesela bu örnekte akla hemen yazarın o şahsı kötüleme amacı güttüğü gelmektedir) son derece yanlış ve yersiz çıkarımlarda bulunulur.

Sonuç

Bir metafordan yardım alarak sonuç itibarıyla şunları söyleyebiliriz: Herkesin bildiği gibi yürümenin çeşitleri vardır ve takdir edilir ki herkes her yolda/yerde yürüemez. Bazı yolları/yerleri biliriz, daha önce orada yürümüştüzdür ve bu sebeple zihinsel ve bedensel yönden fazlaca çabaya ihtiyaç duymayız orada yürümek için. Sıradan bir insanın ömrünün neredeyse tamamı böyle yollarda yürümekle geçer. Böyle bir kişinin usta bir dağcının yürüdüğü arazide onunla aynı kolaylıkta yürüebilmesi beklenemez. Gerekli becerileri edinmeden, düz yoldaki yürüyüşüne güvenerek bilmediği arazide dağcılık yapmaya kalkışan biri büyük ihtimalle kaybolur. Kanaatimizce “okumak” da böyledir. Bazı metinler vardır, her zaman yürüdüğümüz yollara benzer; okuyup anlamak için çok fazla emek gerektirmez. Ancak bazı metinler de vardır ki zorlu araziler gibidir; tıpkı bir dağcının bilgi, birikim ve beceri edinmesi süreçlerini andıran dikkat ve çaba gerektirir. Klasik edebiyatımızın birçok verimi gibi *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân* da okuyucusundan benzer dikkat ve çabayı isteyen bir eserdir.

Okuyucuyu yürüyüş yapan biri gibi gördüğümüzde metni de yola/araziye benzetebiliriz. Klasik edebiyatımızın metinleri büyük ölçüde en ince ayrıntısına kadar kural ve bu kuralları gösteren işaretleri belirlenmiş yollar gibidir. Çünkü o kural ve işaretler uzun bir süre içinde birçok kişinin gayreti ile saptanmıştır. Girilen yolun kural ve onları gösteren işaretlerini bilmeyen birinin gideceği yere ulaşma ihtimali çok azdır, ulaşsa bile bu bilinçli bir gayretin neticesinde değil de ancak tesadüf eseri olacaktır. Nasıl ki yürüyenin gideceği bir yer varsa benzer biçimde okuyanın da metni anlamak gibi bir amacı vardır. Tıpkı yoldaki işaretler gibi çoğu zaman bir metindeki kelimelerin de çeşitli anlama imkanlarını/kurallarını gösterdiği olur. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*’da birtakım cümlelerin doğru anlaşılması için dikkat edilecek bazı kurallara bir şekilde işaret edilmiştir. Bunlar görülmediğinde yazarının söylemediği şeyleri ona yakıştırma gibi bir tehlike ortaya çıkacaktır.

Bu çalışmada dikkat çekilen mesele doğrudan üslup ile ilgilidir. Üslup, özü itibarıyla yazarın "yürüyüş şekli" ise de okur açısından, tabir caizse gidilecek yere sağ salim kazasız belasız ulaşmak için yola konulmuş işaretlerin anlamını bildiren kılavuz kitapçık işlevindedir. Yani yazarın niçin öyle değil de böyle yürüdüğünü (=söylediğini) doğru tespit etmek, metnin tamamını doğru anlamada kılavuzluk yapacak bilgiyi sunar. Nasıl ki yoldaki bir işaret ancak onun neyi gösterdiği bilindiği zaman anlamlı hâle gelirse bir metindeki işaret de ancak üslubun doğru olarak tespit edilmesi ile doğru okunabilir. Özellikle de bir ifadenin gerçeklik ile olan ilgisini (hakiki-mecazi) saptama imkanı veren işaretleri doğru okuyabilmek en temel gerekliliktir. *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'da bazı ifadelerin gerçeklikle ilgisini tespit etmede üslubun fark edilmesinin önemi bu çalışmada örnekler üzerinden yeterince gösterilmiştir.

Bu çalışmada klasik Türk edebiyatında bazı mensur eserlerde görülen bir üslup özelliğine dikkat çekilmiş ve bunun *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*'daki örnekleri incelenmiştir. Bu esnada sözü edilen üslup özelliğinin adlandırılmasına ihtiyaç duyulmuş ve bu özellik daha çok şehrengizlerin bariz vasfı olarak görüldüğü için de "şehrengiz üslubu" şeklinde bir adlandırma önerisinde bulunulmuştur.

Kaynakça

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. (1987), "Şehrengizler Üzerine Düşünceler ve Belîğ'in Bursa Şehrengizi", *Türk Kültürü Araştırmaları Prof. Dr. Şerif Baştav'a Armağan*, C 25, S 2, s. 129-167.
- Akkuş, Metin. (1998), "Şehrengiz", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, C 8, Dergah Yayınları, İstanbul, s. 117-121.
- Aksoyak, İsmail Hakkı. (1996), "Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Gelibolu Şehrengizi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S 3, s. 157-176.
- Aktaş, Şerif. (1998), *Edebiyatta Üslûp ve Problemleri Üzerine*, 3. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Aristoteles. (2010), *Poetika*, (Çev.) İsmail Tunalı, 19. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Âşık Çelebi. (2010), *Meşâ'irü's-Şu'arâ İnceleme-Metin*, (Haz.) Filiz Kılıç, C 2, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Babacan, İsrail. (2012), *Klâsik Türk Şiirinin Son Baharı Sebk-i Hindî (Hint Üslûbu)*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Bilkan, Ali Fuat. (1997), *Nâbî Dîvânı*, C 2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- Buffon. (1941), "Üslûp Hakkında Nutuk", (Çev.) Sabahattin Eyuboğlu, *Tercüme*, C 2, S 7, s. 32-37.
- Çoban, Ahmet. (2004), *Edebiyatta Üslûp Üzerine*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Donuk, Suat. (2016), *Türk Edebiyatında Vefeyâtnâme ve İsmail Belîğ'in Güldeste-i Riyâz-ı İrfân'ı*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
- Durmuş, İsmail. (2012), "Üslûp", *DİA*, C 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 383-385.
- Habîbî Ahmed bin Dervîş. (2021), *ed-Devhatü'l-İrfâniyye fî Ravzati Ulemâ'i'l-Osmâniyye Habîbî'nin Şakâ'ik Tercümesi (İnceleme-Metin)*, (Haz.) Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- İsmail Belîğ. (1999), *Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, (Haz.) Abdülkerim Abdulkadriroğlu, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Karaca, Derya. (2018), "Zâtî'nin Edirne Şehrengizi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 11, S 55, s.115-136.
- Levend, Ağâh Sırrı. (1958), *Türk Edebiyatında Şehr-engizler ve Şehr-engizlerde İstanbul*, İstanbul Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Mengi, Mine. (1995), *Mesîhî Dîvânı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Mermer, Kenan. (2021), "Nuhbetü'l-asar ve Gül-deste-i Riyaz-ı İrfân'a Göre Ölüm Estetiği", *Bilimname*, C 2021, S 44, s. 389-423.
- Mes'ûd-i Sa'd. (1365), *Dîvân*, (Haz.) Mehdî Nûriyân, C 2: İntişârât-ı Kemâl, İsfahân 1365.
- Mustafa Safâyî Efendi. (2005), *Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'id-i'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks*, (Haz.) Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Recâizâde Mahmud Ekrem. (2016), *Ta'lîm-i Edebiyyât Eleştirel Basım*, (Haz.) Furkan Öztürk, DBY, İstanbul.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1994), *Edebiyat Lügatı*, (Haz.) Kemâl Edib Kürkcüoğlu, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. (2019), *eş-Şakâ'iku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâ'i'd-Devleti'l-Osmâniyye*, (Haz.) Muhammet Hekimoğlu, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, Nuran. (2001), "Güzele Bir Şehrengizden Bakış", *Türkoloji Dergisi*, C 14, S 1, s. 161-194.
- Tıgılı, Fatih. (2020), *Türk Edebiyatında Şehrengizler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yazar, Sadık. (2020), "Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin (1562-1630) Kanûnî Devri Nişancısı Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin (ö. 1567) İnşasına Yönelik Tenkitleri", *Kanûnî Sultan Süleyman ve Dönemi Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Editörler: M. Fatih Çalışır, Suraiya Faroqhi, M. Şakir Yılmaz), İbn Haldun Üniversitesi Yayınları, İstanbul, s. 215-245.